ئەنتی دوهرینگ

شۆڕشی بەڕێز ئۆجین دوهرینك لە زانستدا

سۆسیالیزم

فریدریك ئەنگلس

1 - كورتەیەكی مێژوویی

وەك لە(دەسپێك)دا بەرچاومان كەوت، چۆن فەیلەسوفە فەرەنسییەكان لە سەدەی هەژدەهەمدا، بە بانگەواز بۆ ئەقڵ، وەك تاقە دادوەرە بە سەر هەموو شتێكەوە، ڕێگەیان بۆ شۆڕش خۆشكرد. ئەمانە داوای دامەزراندنی دەوڵەت و كۆمەڵگای ئەقڵدار دەكردو لەناوبردنی بێ بەزەییانەی هەموو ئەوانەی لەگەڵ ئەقڵی جاویداندا، ناكۆكن. هەروا بینیشمان كە ئەم ئەقڵە جاویدانە، لە ڕاستیدا هیچ شتێكی تر نییە، غەیری تێگەیشتنی ئیدیالیستانەی ئەو هاووڵاتی مامناوەندانە كە ئەوسا بەرەو بۆرژوازی بوون، پەرەیان دەستاند. كاتێ ئەم كۆمەڵگاو دەوڵەتی ئەقڵە لە واقیعدا جێبەجێ كرد، دەركەوت، ئەو دەزگا نوێیانە، سەرەڕای ئاقڵییان، لە بەراوردكردن لە گەڵ بارودۆخی كۆندا، هەرگیز ئەقڵداری ڕەها نییە. دەولەتی ئەقڵ دووچاری شكستی تەواو بوو. (پەیمانی كۆمەڵایەتی)ی ڕۆسۆ لە سەردەمی تیرۆر جێبەجێ بوو. لەو كاتە بۆرژوازی شایەنە سیاسییەكەی لە دەستدا، یەكەم جار پەنای بۆ دیریكتۆریسمۆس(دەسەڵاتی بەڕێوبەرایەتی)بەرتیلخۆرەكان بردو پاشان بۆ زەبروزەنگی ناپۆلیون. موژدەبەری ئاشتی هەمیشەیی گۆڕا بۆ جەنگی داگیركەرانەی بێ كۆتایی. ناوچەوانی كۆمەڵگای ئەقڵ لەوە باشتر نەبوو، ناكۆكی لە نێوان دەوڵەمەندو هەژارەكان، لە بری ئەوەی لە ناو بەختەوەری گشتی لەنێوبچێت، توندوتیژتر بووەوە، بەهۆی لەناوبردنی پردە ڕێكوپێك ومافە تایبەتییەكانی ترو خێرخوازی كڵێسا كە لە بارەكەیی نەختێك سووك دەكردەوە. گەشەسەندنی پیشەسازی لە سەر بنچینەی سەرمایەداری وای كرد، هەژاری و كڵۆڵی جەماوەری كرێكاران ببێ بە مەرجی ژیانی كۆمەڵگا. ژمارەی تاوانكردن، ساڵ لە دوای ساڵ بەرەو هەڵكشان دەچوو. گەرچی بۆرژوا كارە چروكەكانی دەرەبەگەكان لەناونەبردكە جاران بەبێ شەرم، بە ڕۆژی نیوەڕۆ بلاویان دەكردەوە، كەچی ئێستا بۆ پلەی دووهەمیان دابەزاندووە، لە بری واندا، بە سنگ دەرپەڕاندنەوە، كارە چروكەكانی بۆرژوا، كە پێشتر بە شاراوەیی دەیانكرد، چرۆی گرت. تا دەهات، بازرگانی بەرەو موقوربازی پەرەیدەستاند، جاڕدانی درووشمی شۆرشگێر((برایەتی))یش، بەرەو فێڵكردن لەیەكتر، بەخیلی وپۆتشكاندن لە ناو ناكۆكی كێبركێ كردندا، پەرەیدەستاند. بەرتیلخواردن، شوێنی چەوساندنەوەی زەبروزەنگ ئامێزانەی گرتەوە. شمشێر، وەك یەكەم دەسكی دەسەڵات، پوول شوێنی گرتەوە. مافی یەكەم شەو(زاوابوون)لە دەرەبەگەكانەوە گواسترایەوە بۆ بۆرژوا خاوەن كارگەكان. سۆزانی بە ڕادەیكی وا بەرفراوان بلاوبووەوە كە پێشتر نەبیسترابوو. ئیزدیواجیش كە شێوەیەكە لە جندەیی، وەكو جاران مایەوە لەلایەن یاساوەوە، وەك پەردەیەكی ڕەسمی جندەیی، دانی پێنرا، شانبەشانیشدا ناپاكی ژن و مێردی زۆرو زەبەن، ئەوانی تەواوی دەكرد. بە

کورتییەکەی، لە بەراوردکردن لە گەڵ ڕاگەیاندنە بە شانازییەکانی ڕەوشنگیری بۆ دامەزراندنی ئەو دەزگا کۆمەڵایەتی وسیاسییانە کە((سەرکەوتنی ئەقڵ))دایمەزراند، خۆیانیان وەك چاوەڕوانییەکی شکستخوردە، سەڵماند. ئەم بارودۆخە لە هیچی کەم نەبوو، تەنها ئەو کەسانە نەبێ کە توانایان هەبوو، ئەو شکستییە دەربڕن. ئەوەتا لە گەڵ دەسپێکردنی سەدەی نوێ، پەیدابوون. لە ساڵی 1802((نامەکان لە ژنیفەوە))ی سان سیمۆن و لە 1808یەکەم کتێبی فورییە، بڵاوبوونەوە، کەرچی بنچینەی تیئۆرییەکانیان لە ساڵی1799وە داڕشتبوو. لە ینایری ساڵی1800ڕۆبێرت ئەوین ئەرکی بەڕێوەبردنی (نیولانارك)ی خستە ئەستۆی خۆی.

بەڵام، ئەو کاتە، شێوازی بەرهەمهێنانی سەرمایەداری ولە تەکیدا ناکۆکی لە نێوان بۆرژوا وپرۆلیتاریادا، بە بێ پەرەسەندن مانەوە. یەکەمجار، پیشەسازی گەورە لە بەریتانیا، پێکهات، ئەو کاتە هێشتا لە فەرەنسا نەناسراو بوو. لەلایەکەوە تەنها پیشەسازی و ئەو ناکۆکییەکانە کەوا دەکەن، وەرچەرخان لە شێوازی بەرهەمهێنان ببێ بە پێداویستییەکی بێ چەند وچۆن، گەشەیانکرد. ئەوانەش گرفتگەلێك نین تەنها لە نێو ئەو چینانەدا کە ئەم پیشەسازییە گەورەیە پەیدای کروون، بەڵکو لەنێوان هێزە بەرهەمهێنەرەکان و شێوەکانی کۆڕینەوە کە بەهەمان شێوە هەر بەخۆی پەیدای دەکرد. لەلایەکی دیکەوە، ئەم پیشەسازییە گەورەیە، ڕێك لەو گەشەسەندنە مەزنەو ئامرازەکانی چارەسەرکردنی ئەو گرفتانە وەپێشکەوت. پاشان، گەرچی ئەو گرفتانە کە لە سیستێمی کۆمەڵایەتی نوێ سەریانهەڵدا، هێشتا وەك سأی1800لە قۆناغی لە دایکبووندان، ئەوا ئەو کاتەش ئامرازەکانی چارەسەرەکردنیشیان، زۆر پاشکەوتووتر بوو.

لەگەل ئەوەی جەماوەری پاریس لە کاتی تیرۆر، بۆ چرکەیەك دەستیان بە سەر دەسەڵات گرت، بەوە هیچ نەسەلمێنرا، جگە لە مەحاڵبوونی هاتنەسەرکاری ئەو جەماوەرە بۆ حوکمڕانی لە ژێر ئەو پەیوەندییە باوەی ئەو کاتە. ئەو پرۆلیتارییایە، کە وەك توێی چینێکی نوێ، تازە لەو جەماوەرە هەژارە گشتییە پێکهات و بەوپەڕی بێ توانایی مایەوە بۆ پراکتیزەکردنی کاری سیاسی سەربەخۆ، تەنها توێژێکی چەوساوەو پڕ ژان بوو، لە بەر ئەو بێ تواناییەدا، بۆ ئەوەی بەخۆی یارمەتی خۆی بدات، لە باشترین دۆخ، نەکرا یارمەتی بدرێت، تەنها لە دەرەوەوە یا لە سەرەوەوە نەبێ.

ئەم بارودۆخە مێژووییە بیروڕای دامەزرێنەرانی سۆسیالیستیشی دیاریکرد. حاڵەتی پێنەگەیشتوویی بەرهەمهێنانی سەرمایەداری و پەیوەندی پێنەگەیشتووی چینایەتی، تیئۆری پێنەگەیشتوو، هاوجووتی بوون، بۆیە چارەسەری ئەرکە کۆمەڵایەتییەکان لە ناو پەیوەندییە ئابوورییەکاندا جەقدەبەستن و پێویستی بە گیان لەدەستدان بوو. ئەو کاتە سیستێمی کۆمەڵایەتی تەنها لە نوقسانی پێکهاتبوو. لابردنیان بوو بە ئەرکی ئەقڵی بیرکەرەوە. پێداویستەکان، داخوازی بە داهێنانی سیستێمێکی نوێی کامڵتربوو بۆ سەرخانی کۆمەڵایەتی وبەزۆر سەپاندنی بەسەر کۆمەڵگای باو لە دەرەوەوە، بە ڕێگای پروپاگەندەو بە گوێرەی توانا، بە نموونەی ئەزموونگەلێك وەدووی بکەون. ئەم سیستێمە کۆمەڵایەتییە نوێیانە پێشوەخت مەحکومبوون بەوەی وەك یۆتوبیایەك بمێننەوەو هەرچەند چارەسەرکردنیان لە وەردەکارییەکانی دوور دەخران، ئەوەندە ئەم تیئۆریانە لە گۆڕەپانی خەیاڵیش دوور دەکەوتنەوە.

پاش دڵنیابوونمان لەوە، بۆ چرکەیەکیش لەلایەنی ئەم مەسەلەیە کە ئێستا بوو بە ڕابردوو، ڕاناوەستین. ئەوە بۆ نووسەرە بێ ئەرزشەکان وەك دوهرینگ بە جێدەهێڵین،بە شانازییەوە ئەو خیاڵاتانە بپشکێنن کە ئێستا تەنها بوون بە گەمەو سەریان سوڕبخوا لە سەلامەتی بیرکردنەوەیان، لە بەراوردکردن لە گەڵ ئەم جۆرە((بوورانەوە)) یە. ئێمە زۆر زیاتر خۆشی دەکەین بۆ جنۆکەی بیرە بلیمەتەکانی ئەو درۆزنانە.

سان سیمۆن لە((نامەکان لە ژنێفەوە)) باسی ئەو بابەتەی کرد کە دەڵیٚ((دەبیٚ هەموو خەڵك کار بکەن)) لە هەمان نووسراوەدا، هێمای بۆ ئەوە کرد کە دەسەلاٚتداری زەبروزنگ لە فەرەنسا، دەسەلاٚتداری جەماوەرە هەژارەکە بوو. بە هاوارەوە رووی لەو جەمارەوە کرد:((بڕوانن چی لە فەرەنسا روویدا کاتیٚ هاوڕێیەکانتان حوکمڕانیان کرد: برسییەتیان لە دایك هێنا)).

بەلاٚم تێگەیشتن لەو ڕاستییە کە شۆڕشی فەرەنسی ناکۆکییەك بوو لە نێوان ئەشراف، بۆرژوا وهەژارەکان لە ساڵی1802دا، دۆزینەوەیەکی ئەوپەڕی بلیمەتانە بوو. لە1816سان سیمۆن رایگەیاند کە سیاسەت، زانستی بەرهەمهێنانەو مەزەنەی ئەوەی کرد کە ئابووری بە تەواوی سیاسەت قووتدەدا. ئەگەر تێگەیشتنی ئەو ڕاستییە کە بارودۆخی ئابووری، بنچینەی رێکخستنە سیاسییەکان پێکدەهێنن، تەنها بە شێوەیەکی سەرەتایی هاتووە. بەوپەڕی روونییەوە ئەو بیرەی دەربڕی کە دەڵیٚ، بەڕێوەبردنی سیاسیانەی خەڵك دەبیٚ بگۆڕدریٚ بۆ بەکارهێنانی شتەکان و بەڕێوەبردنی بەرهەمهێنان، واتە بیرۆکەی لەناوبردنی دەوڵەت، کە لە بارەیەوە هەراوهوریایەکی زۆری لە سەر نرایەوە.

بەهەمان ئەم ئەندازەیە، سان سیمۆن، بەسەر هاوچەرخەکانی بەوە سەرکەوت کە لە 1814رایگەیاند-بە هۆی ئەوەی هاوپەیمانەکان بۆ ناو پاریس چوون-وپاشان لە1815لە کاتی جەنگی سەد رۆژدا، کە هاوپەیمانی فەرەنساو بەریتانیا، پاشان هاوپەیمانییەتی ئەم دوو دەوڵەتە لە گەڵ ئەلمانیا، تاقە گارانتی بوو بۆ پەرەسەندنی ئاشتیانەو گەشەکردنی ئۆروپا. مۆچیاریکردنی فەرەنساله1815بۆ هاوپەیمانی لە گەڵ سەرکەوتووەکان لە جەنگی واتەرلۆ،بەگشتی پێویستی هەبوو بە ئازایەتییەکی گەورەتر لە راگەیاندنی جەنگی گۆبەن نانەوە لە دژی مامۆستا ئەلمانەکان.

ئەگەر لەلای سان سیمۆن، پانتایی بلیمەتانەی تێروانینەکانی، تێبینی بکەین، بۆچوونەکانی دەبن بە جنۆکەی هەموو ئەو بیرۆکە نائابوورییە رەقوتەقەی ئەو سۆسیالیستانە کە پاش وی هاتن. دەبینین لەلای فورییە رەخنەگرتن لە سیستێمی بالاٚدەست هەیە کە تێدا روح سووکی فەرەنسی لە گەڵ لێتۆژینەوەی قووڵ، بەراورد دەکریٚ. فورییە، بۆرژوازی لە دەمی خۆیەوە مەحکوم دەکات و هەمان شتی کرد لە گەڵ پەیامبەرە زیرەکەکانی سەردەمی بەرتیلخۆرەکانی پێهەڵدەرە خۆی پێش [illegible]

رابردوو بۆ چوار پلەی پەرەسەندن دابەش کرد: هەمەجییەت، باوکسالاری، بەربەرییەت و شارستانییەت. دوایین پلە لەلای ئەو، لە گەڵ کۆمەڵگای بۆرژوازی جووتەو پیشانی دا:(سیستێمی شارستانی شێوەیەکی ئاڵۆز، هەڵە، جووتانەو درۆزنانە بە سەر بوونی هەر خراپکارییەکی بەربەرییەت کە بەشێوە ساکارەکەی پێهەستاوە، دادەنێت))، شارستانییەت لە((بازنەیەکی بۆش)) دەسوورێتەوە، لەناو ئەو ناکۆکییەنانە، سەرلەنوێ و بە بەردەوام لە دایکیان دەهێنێ* وپێیش* ناکرێ بەسەریان زاڵ بێت، بۆیە هەمیشە دەگاتە سەرئەنجامێکی ناکۆك لە گەڵ ئەو سەرئەنجامانە کە بەراست یا بە رووکەشی دەیەوێ پێیان بگات. هەروا بۆ نموونە دەڵێ((هەژاری لە شارستانییەتەوە لە دایك دەبێ، لە خودی دەوڵەمەندی))

وەك روون وئاشکرایە، فورییە، وەك لێزانینەکەی هیگلی هاوچەرخی، ئاستی دیالەکتیکی هەیە. بە دیالەکتیکیانە، دووپاتی دەکاتەوە، بە پێچەوانەی ئەو ووتانە لە بارەی توانای مرۆڤ بۆ گەیشتن بە کەمالی بێ* سنوور، کە هەر قۆناغێکی مێژوویی نەك تایبەتمەندی بە هێڵی بەرەو هەڵکشاندنی هەیە، بەڵکو بە هێڵ* بەرەو رووچونیش. ئەم شێوە تێگەیشتنە بە سەر دوارۆژ* هەموو مرۆڤایەتی جێبەجێ دەکا. وەك چۆن کانت بیرۆکەی لەناوچوونی زەمین لە دوارۆژ، بۆ ناو سرووشتناسی هێنا، ئاوا فورییە، بیرۆکەی لەناوچوونی مرۆڤایەتی لە دوارۆژ، بۆ ناو تێگەیشتنی مێژوو هێنا.

لەوکاتەی گەردەلوولی شۆرش فەرەنسای پاکژدەکردەوە، لە بەریتانیا وەرچەرخانێکی هێمن، بەلاّم زەبروزەنگەکەی کەمتر نەبوو، بەرپاکرا. هەڵم و ئامیرە نوێیەکان، مانیفەکتۆرەکانی بۆ پیشەسازی گەورەی هاوچەرخ گۆڕی و بەمە شەقڵێکی شۆرشگێڕانەی بە سەر هەموو بنچینەی کۆمەڵگای بۆرژوازی دانا. بەراستی پەرەسەندنی خاو لە سەردەمی مانیفەکتۆر بۆ قۆناغی گەردەلوول و هێرشبردنی بەرهەمهێنان، گۆڕا. بە پەلەیەکی خێرا، دابەشبوونی کۆمەڵگا بۆ گەورە سەرمایەدارو پرۆلیتاری نەدار روویدا، لە نێوان ئەم دوو لایەنە، جەماوەری پیشەدەستییەکان وفرۆشیارە بچووکەکان،واتە ئەو جەماوەرە بگۆڕە، ئەو کەرتە زۆر مەبیووەی دانیشتوان، ئێستا ژیانێکی لەرزیوو دەژین. هێشتا شێوەی بەرهەمهێنانی نوێ لە سەرەتای هێڵی هەڵکشانی پەرەسەندنی بوو. هێشتا تاقە شێوەی سرووشتی و بەکاری بەرهەمهێنان بوو لە سێبەر* ئەو بارودۆخەدا. کەچی لەو کاتەوە، کارەساتی کۆمەلاّیەتی زەق لەدایك بوو: کەڵەکەکردنی دانیشتوانی لانەواز لە گەرەکە تەنەکەکانی دەوروبەری شارە گەورەکان، وێرانبوونی هەموو پەیوەندیەکانی ئینتیما میراتبووەکانی رابردوو و شێوەی باوکسالاری و خێزان، درێژبوونی رۆژی کارکردن تا رادەیەکی سەیرو بە تایبەتی بۆ ژن و منداڵان، روخاندنی ورە بە شەویەکی بەرفەرەوان لەلای چینە زەحمەتکێشەکان کە لە پڕێکدا خۆیان لە بارودۆخێکی زۆر نوێ بینیبیەوە.

لەم ماوەیەدا، یەکێك هەستا بە رۆڵی ریفۆرکارێك، پیشەسازێکی تەمەن بیست و نۆ ساڵ، مرۆڤێکی خاوەن رەوتاری باش و خاوێن وەك کارەکتەری منداڵان، لە هەمان کات بە زگماگی وەك بەرێوەبەرێك، بە دەگمەن هاوتای دەبینین. رۆبێرت ئەوین فێرکاری لەو مەتریالیزمی رەوشنگەری تێگەیشتبوو، کە دەڵێ کارەکتەری مرۆڤ، لە لایەکەوە بەرهەمی پێکهاتە سرووشتییەکەیەتی و لەولاوەوە بەرهەمی بارودۆخی دەوروبەرەکەیەتی بە درێژی ژیانی وبەشێوەیەکی تایبەت، لە قۆناغی پەرەسەندنی بارودۆخەکەیدا. زۆربەی برادەرەکانی لە بارەی بارودۆخی کۆمەلاّیەتی، شۆرشی پیشەسازی تەنها وەك شپرزەیی و هەرا، دەبینی کە بۆ ئەوە باش بوو لە ناو چڵپاو ماسی بگیرێ و بۆ بە خێرا دەوڵەمەندبوون، بەلاّم ئەوین، شۆرشی پیشەسازی، بە هەلێکی گونجاو دەبینی بۆ ئەوەی بیرۆکە خۆشەویستەکەی لە هێنانی رێکخستن بۆ ناو ئەو هەرایە. لە مانشیستەر بەرێوەبەری کارگەیەك بوو، 500کارگەر تێدا کاری دەکرد، لەوێ سەرکەوتوانە هەوڵیدا بیرۆکەکەی جێبەجێ بکات. لە

ماوەی1800تا1829بەڕێوبەرایەتی کارگەی کوتاڵی پەموو کرد لە نیولانارك لە سکوتلەندە. لە بەر ئەوەی بەڕێوەبەر بوو وبەشی هەبوو لەم دەزگایە، بۆیە بەهەمان مەبەست و بە ئازادییەکی زیاترو سەرکەتووانە کاری دەکردو وای لێهات ناوی لە ئۆروپا دەنگ بداتەوە. دانیشتیوانی نیولانارکی کە بەرەبەرە ژمارەیان بۆ 2500کەس زیادی کرد، گۆڕی بۆ دانیشتیوانێکی زۆر نموونەیی، هیچ دیاردەگەلێك وەك سەرخۆشی، پۆلیس، دادگای تاوان داوەتکاری و خزمەتکردنی هەژاری و خێرخوازی نەبوو. ئەمەی تەنها بەوە جێبەجیٚ کرد، خەڵکی لە بارودۆخێکدا دانا، زیاتر بە دەنگی کرامەتی ئینسانی دەهات، و بە تایبەتی بایەخی بە پەروەردەکردنی باشی نەوەی نویٚ دەدا. بۆ یەکەم جار لە نیولانارك باخچەی منداڵانی کردەوە کە بە خۆی دایهێنا. ئەو باخچەی منداڵانە، منداڵن لە تەمەنی دوو ساڵەوە وەردەگرت. منداڵن بە باشترین شێوە کاتەکەیان بەسەر دەبرد، تەنانەت بە زەحمەتی دەبرانەوە ماڵەوە، کەچی کێبرکیٚ کەرانی ئەوین کرێکارەکانیان ناچار دەکرد، رۆژ*13-14سەعات کار بکەن، بەڵام ماوەی کارکردن لە نیولانارك 10سەعات ونیو بوو. کاتیٚ قەیرانی کوتاڵی پەموو پێویستی بەوەی کرد، بۆ ماوەی چوار مانگ، بەرهەمهێنان رابگیرێت، کرێکارە بیٚ کارکراوەکان کرێی کاری تەواوی خۆیان وەردەگرت، لە گەڵ ئەمەشدا، بەهای دەزگاکە دوو جار زیاتر بووەوەو بە درێژایی کات قازانجێکی زۆری بۆ خاوەنەکانی دەهێنا.

بەڵام هەموو ئەوانە بۆ ئەوین بەس نەبوو، چونکە ئەو بارودۆخی گوزەرانییەی بۆ کرێکارەکانی رەخساندبوو، هێشتا، بە پێی بۆچوونی خۆی، دوور بوو لە جێبەجیٚ کردنی پێداویستەکانی کەرامەتی ئینسانی.

((ئەو خەڵکە کویلەی من بوون))، ئەوین وای گۆ. ئەو بارودۆخە رەلەتیڤ گونجاوە کە بۆ کرێکارەکانی نیولانارکی رەخساندبوو، هێشتا زۆر دوور بوو لە پەرەپێدانی هەمە لایەن و راتسیونالانەی کارەکتەر و تێگەیشتنیان، باسی چالاکی ژیانی ئازادانەیان ناکەم.

((ئەریٚ، ئەو بەشە کارەگەری ناو2500کەسە، ئەوەندە سەروەتی بۆ کۆمەڵگا بە بەرهەم هێنا، نیوسەدەی پێشوو، پێویستی بە دانیشتیوانێك هەبوو لە 000 600کەس. من پرسیارم لە خۆ کرد: ئەو جیاوازییە لە نێوان ئەو سەروەتە کە2500هەزار بەکاری دەهێنن و ئەو سەروەتە کە دەکریٚ000 600کەس بەکاری بهێنیٚ، بۆ کویٚ دەچن؟)).وەڵامی ئەم پرسیارە روون بوو. ئەم جیاوازییە بەشی خاوەنی کارگەکان بوو کە5%سوسان وەردەگرت لە سەر ئەو سەرمایەیە لە دەزگاکە بە بەکاردەهێناو سەرباری ئەوەش000 3000جونەی ستەرلینی زیاتر قازانجیان وەردەگرت. ئەمە لە هەموو کارگەکانی بەریتانیاو زیاتر لە نیولانارك جێبەجیٚ دەکرا.

((بەبیٚ ئەم سەروەتە نوێیە کە ماشینەکان دەیانخوڵقاند، نەدەکرا جەنگ بۆ روخاندنی ناپلیون بەرپا بکرێت و پەرەنسیپەکانی ئیروستوکراتی سیستێمی کۆمەڵایەتی بپارێزرێت، کەچی ئەم هێزە نوێیە لە بەرهەمی چینە زەحمەتکێشەکان بوو.

بۆیە دەبیٚ بەرهەمەکەیان بۆ خۆیان بیٚ. ئەم هێزە بەرهەمهێنەرە نویٚ و مەزنە کە تا ئێستا ئامرازێك بوو بۆ دەوڵەمەندی چەند کەسێك و کویلەکردنی جەماوەر، بۆ ئەوین وەك بنچینەی کۆڕانکاری کۆمەڵایەتی دەهاتە پێش چاو.

لە سەر رێگای ئەم شێوە بازرگانییە، وەك بڵیٚ، بەروبوومی حیساباتی بازرگانی، کۆمونیزمی ئەوین پەیدابوو. لە هەموو شوێن و کاتێك پۆی عەمەلی خۆی پاراست. ئەوین لە 1823پێشنیاری بنەبڕکردنی هەژاری لە ئیرەلەندا، بە رێگای پێکهێنانی کۆلۆنی کۆمونیستانە کردو سەرجەم حیساباتەکانی خستەبەر دەست وەك نرخی دەزگاکان، خەرجی ساڵانەو مەزەنەی دەستکەوتەکان، لە بارەی پلانە دیاریکراوەکەی دوارۆژو وەردەکارەکانی بەکارهێنانی

تەکنیکی کە بە شارەزاییەکەی زۆر باشەوە داڕیشتبوو. گەر میتۆدی ئەوین بۆ ریفۆرکردنی کۆمەڵگا بەو شێوەیە پەسەند بکرێت، ئەوا ناهێڵێ لە بۆچوونی پسپۆریشەوە، شتێکی وا لە بەرامبەر وەردەکارییەکانیشی بگوترێت.

گواستنەوە بەرەو کۆمونیزم خاڵی وەرچەرخان بوو لە ژیانی ئەوین. کاتێ کاری دەکرد، وەك کەسێك بوو، هەڵدەستا بە چالاکی خێرخوازی، سەروەتی دەست نەکەوت، بەڵکو تەنها پیاو چاکی رێز و ناوداری. بەناوبانگترین پیاوی ئۆروپا بوو. نەك تەنها برادەرەکانی لە ئاستی کۆمەڵایەتی بە بایەخدانەوە، گوێیان لە خیتابەکانی دەکرت، بەڵکو تەنانە پیاوانی دەوڵەت و پاشاکانیش بەڕیزەوە گوێیان لێ دەکرت. بەڵام کاتێ تیئۆرییە کۆمونیستانەکەی هێنا پێشەوە، بارودۆخەکە گۆڕا. بە بۆچوونی خۆی، بە پلەی یەکەم، سێ رێگری گەورە هەبوو، لە پێشی رێگای گۆڕینی کۆمەڵگا:موڵکایەتی تایبەتی، ئاین و شێوەی ئیزدواجی باو. کاتێ دەستی بە خەبات کرد لە دژی ئەم رێگرانە، دەیزانی چی دێتە پێشی: بێزلێ نەهاتن گشتی لە لایەن کۆمەڵگای رەسمییەوە، لە دەستدانی هەموو شوێنە کۆمەلایەتییەکەی. بەڵام ئەمانە نەیانتوانی ئەوین رابگرن و لە وزەی هێرشبردنە نەترسەکەی کەم نەکردەوە. رێك ئەوەی پێشبینی کرد، هاتە پێشی.

ئەو ئەوینە کە کۆمەڵگای رەسمی بێزیان لێ دەهاتەوەو رۆژنامەکانیش بێدەنگیان هەڵبژارد لەبارەیەوە، توشی هەژاری هات بەهۆی سەرئەنجامی ئەزموونە کۆمونیستە شکستخوردەکانی لە ئەمریکا کە لە پێناویاندا هەموو شتێکی لە خزمەتی دانا، راستەوخۆ رووی کردە چینی کرێکار و لە نێویاندا، بۆ ماوەی 30ساڵی تر، درێژەی بە چالاکییەکانی دا. هەموو ئەو بزووتنە کۆمەلایەتییانە کە لە بەریتانیا، لە بەرژەوەندی چینی کرێکار دامەزران وهەموو دەستەکەوتە بە کردەوەکان، بەسترابوون بەناوی ئەوین. لە1819وبە هۆی رەنجەکانی کە پێنج ساڵ* خایاند، یەکەم یاسا بۆ سنوور دانان بۆ کاری ژنان و منداڵان لە ناو کارگەکان دەرکرا. ئەوین سەرۆك* یەکەم کۆنگرە بوو کە هەموو سەندیکاکانی بەریتانیا تێدا یەکیان گرتەوە لە سەندیکایەکی گشتی و گەورە. ئەوین– وەك ئیجرایەك بۆ گواستنەوە بۆ سیستێمێکی کۆمەلایەتی کۆمونیستانە-کۆمەڵەی هەرەوەزی(شمەك بەکاربردن و بەرهەمهێنەر)ی دامەزراند، و پاشان لەلانی کەمەوە بە شێوەیەکی عەمەلی سەلماندی کە توانای تەواوی هەیە بۆ پێویستی نەبوونیان بە بازرگان و بەخاوەن کار. ئەمە لە لایەك، لە لایەکی ترەوە، بازاڕی کرێکاری رێکخست بۆ گۆڕینەوەی بەرهەمەکانی کار بە رێگای پوولی، کارێ، کە هەر دانەیەکی، بەرامبەر بە سەعاتێکی کار بوو. ئەم بازاڕانە دەبوایە شکست بخوات، بەڵام موژدەبەرێك بوو بە بانقی گۆڕینەوەی برۆدۆن کە پاشان بە ماوەیەکی زۆر درەنگتر، دەرکەوت. ئەمە بە یەك شت لەوی جیاوازی هەبوو، ئەوەش ئەوە بوو کە بە چارەسەری جیهانی هەموو خراپکارییەکانی ناو کۆمەڵگا دانەنرا، بەڵکو تەنها وەك هەنگاوی یەکەم بەرەو گۆڕانگاری ریشەییتر کۆمەڵگا، دانرا.

ئەمانە ئەو کەسایەتییەن کە بەرێز دوهرینگ لە تروپکی(دوا راستیی و بڕیاڕی کۆتایی))بە چاوی سووکایەتییەوە تەماشایان دەکات، وەك لە((پێشەکی)) چەند نموونەیەکمان پیشان دا. ئەم سووکایەتییە بە مانایەکەوە، بە بێ بنەچەی پێویست نییە: لە راستیدا، سەرچاوەکەی نەزانی بێ سنووریەتی بە نووسراوەکانی هەموو ئەم سێ یۆتۆبیانە. بەڕێز دوهرینگ لە بارەی سان سیمۆن بۆ نموونە دەڵێ ((لە راستیدا، بیرۆکە بنچینەکەی درووستە، گەر هەندێ لە بابەتە یەك لایەنەکان* وەلا بنێین، ئێستاش دەتوانن ببن بە پاڵپێوەنەرێك بۆ داهێنانی فعلی)). بەڵام سەرەڕای ئەوەی بەڕێز دوهرینگ وەك دەردەکەوێ، بە راست هەندێ لە کتێبەکانی سان سیمونی گرتووەتە دەست، ئێمە بە بێ سوود گەڕاین لە ناو ئەو27لاپەڕە لە چاپدراوو تایبەتکراوەی لە بارەی((بیرۆکە بنچینەیەکانی))سان سیمۆن، وەك چۆن پێشتر بە بێ هۆ گەڕاین بە دوای

وەڵامدانەوەی پرسیارێك لە بارەی((ئەو مانایە کە کیسنی بە خۆی دابینی دەکا))بۆ خشتە ئابرووریيەکەی، لە دواییدا دەبوایە ئێمەش بەم قسە بەتاڵە رازی بین: ((خەیاڵکردن و شەڵەژانی خێرخوازی باڵی بە سەر هەموو بیروبۆچوونەکانی سان سیمۆن کێشا...لە گەڵ بەستراوەیی گاڵەکردنی بە خەیاڵەوە))!

دوهرینك هیچ لە نووسینەکانی سان سیمۆن نازانی، فەنتازییەکانی* دوارۆژ نەبێ کە تا رادەی رۆمانسییەت وێنەی کێشاوە. دوهرینگ تەنها بایەخ بەمە دەدا، هەڵبەت ئەمە لایەنەکی((زۆر گرنگترە))بۆ دووپاتکردنەوەی سەرکەوتنی هەمیشەیی بەرێزی بە سەر فوریە لە هەوڵدان بۆ لێکۆڵینەوەی ئەوەی چۆن"لە هەلێکدا، رەخنە لەم بارودۆخە واقیعییە بگرێت"، کەچی لە زۆربەی لاپەڕەی نووسراوەکانی فورییە، پریشکەدانی ساتیرو ڕەخنە، ئابرووی نزمی شارستانییەت کە ئەوان زۆر بە هەیبەتەوە باسی دەکەن، بردووە. ئەمە وەك ئەوە وایە، یەکێك بڵێ بەرێز دوهرینك تەنها لە"هەڵەکاندا"خۆی وەك گەورەترین بیرمەندی هەموو سەردەمەکان دادەنێ. ئەو دوازدە لاپەڕەیە کە تەرخانیکردووە بۆ رۆبێرت ئەوین، ئەوا بەرێز دوهرینگ هیچ سەرچاوەیەکی بەکارنەهێناوە، تەنها باسکردنی حەقارەتی ژیانی کە لە لایەن سارغانتی مونافیقەوە نووسراوە، کە ئەمیش هیچ ئاگای لە نووسراوە گرنگەکانی ئەوین نەبووە، مەبەستم نووسراوەکانی لە بارەی ئیزدواج وسیستێمی شیوعییەت. بۆیە تەنها لە بەر ئەمەیە بەڕێز دوهرینگ دەوێرێ بڵێ کە((مەرجی لابەلاکەرەوەی شیوعییەت بوون))لەلای ئەوین بەدی ناکرێ. بە هەر حاڵ، گەر بەڕێز دوهرینگ لەلانی کەمەوە، نووسراوەکەی ئەوین((کتێبێك لە بارەی جیهانی ڕەوشتی نوێ))بەدەستەوە بگرێ، ئەوا نەك هەر ئەوپەڕی هەموو بڕیارەکانی کۆمونیزم لە گەڵ ئەرکی یەکسان بۆ هەمووان لە کارکردن و مافی یەکسان لە بەرهەمەکان-یەکسانی بە پێی تەمەن، وەك ئەوین بۆیی زیاددەکا-،بەڵکو نەخشەکێشانی وردیش پێکهاتنی کۆمونەی دوارۆژی شیوعییەت لە گەڵ هێڵکاری گشتی و رووبەر و دەرکەوتنی لە سەرەوە دەبینی. بەڵام ئەگەر مرۆڤ لە((توێژینەوەی ڕاستەوخۆی بەرهەمەکانی نوێنەرانی ئەو بیروباوەڕانەی سەر بە بازنەی سۆسیالیزم))تەنها سەردێری ئەو بەرهەمانەوە بخوێنێتەوە یا لە باشترین حاڵەت، تەنها...دروشمەکانی-وەك بەرێز دوهرینگ دەیکات- هەڵبەت هیچ نامینێتەوە، غەیری وتنەوەی ئەو قسە سەخیف و ئیدعا ڕاستەوخۆ درووستکراوانە نەبێ. ئەوین تەنها موژدەبەری((هەڵویستی کۆمونیستی))نەبووە، بەڵکو بە کردەوە لە ماوەی پێنج ساڵ(لە کۆتایی سییەکان تا سەرەتای چلەکان)لە کۆلۆنی هارمۆنی هال لە هامبسیر جێبەجێی کردووە، ئەو کاتە هێشتا کۆمونیزم هیچی لە بڕیاردانی کەم نەبوو. من بەخۆم هەندێ لەو کەسانە دەناسم کە کاتی خۆی لەو ئەزموونە کۆمونیستە نموونەییە بەشداریان کردبوو. بەڵام سارغانت، نە لەم و نە لەو هیچ نازانێ، لە چالاکییەکانی ئەوین بەگشتی لە ماوەی1836تا1850هیچ نازانێ، بۆیە لەم بارەیەوە، ((نووسینی قووڵی مێژوو))ەکەی بەرێز دوهرینگ لە ناو دەریای نەزانی نوقم بووە.

بەڕێز دوهرینگ لە بارەی ئەوین دەڵێ((لە هەموو لایەنەکەوە نەهەنگێکی بکەر بوو بۆ خێرخوازی بە زەبر)). بەڵام کاتێ بەرێز دوهرینگ بە خۆی باسی ناوەرۆکی ئەو کتێبانە دەکا کە بەباشی لە ناو و دروشمەکانی بە ئاگایە، ئەوا ئێمە، بە هەر حاڵ، بۆمان نییە بێژین ئەو وێنەیەکە((لە هەموو بارێکەوە، نەهەنگێکی بکەرە بۆ نەزانی بە بەزەبر))، چونکە ئەگەر ئێمە ئەم دەربڕینە بە کاربهێنین، ئەوا بە((جوێندان))دادەنرێت.

یوتۆبیاکان، یۆتۆپی بوون، چونکە، وەك بینیمان، نەیاندەتوانی بن بە شتێکی تر غەیری یوتۆپیایی لە سەردەمێکدا هێشتا پەرەسەندنی بەرهەمهێنانی سەرمایەداری لاوازە. ناچاربوون، لەناو مێشکیانەوە توخمەکانی کۆمەڵگای نوێ، دەستنیشان بکەن، چونکە ئەو توخمانە لە ناو خودی کۆمەڵکای کۆنەوە بە شێوەیەکی روون بۆ هەموو، دەرنەکەوتن. کاتێکیش نەخشە گشتییەکەیان بۆ دامەزراوە نوییەکەیان کێشا، ناچار بوون بەس بکەن بە

یارمەتی وەرگرتن لە ئەقڵ، چونکە نەیانتوانی کۆمەکخوازی لە مێژووی هاوچەرخەکەیان وەربگرن، بەلاّم ئێستا، پاش ئەوەی بەڕێز دوهرینگ لە سەر شانۆ دەرکەوت، پاش تێپەڕبوونی80ساڵ بەسەر ئەو سەردەمەو ئیدیعاکردنی بە هەڵهێنجانی تیئۆری((سەرکردایەتی))سیستێمی کۆمەلاّیەتی نوێ دەکا، نەك لە ماددەی فرەوان و پەرەسەندنی مێژوویی بەو مانایە کە ئەم تیئۆرییە داتاشراوێکی پێویستە لە وی، نەخێر، بەڵکو لە مەعزی سەربەخۆ، لە ئەقڵی تایبەتی کە نوقم بوو لەناو((دوا راستییەکان)). ئەوا لە هەموو شوێنێك، تەنها بۆنی لاساییکەرەوان دەکا، تەنها بۆ لاساییکەرە یوتۆبییەکان دەگەڕێ، بەلاّم بەخۆی نوێترین لاساییکەرەوەیە. ناوی یۆتۆبیایە مەزنەکان دەنێ((کیمیاناسە کۆمەلاّیەتییەکان)). رەنگە وابێ، لە کاتی خۆی کیمیاناسەکان پێویستییەك بوون، بەلاّم لەو قۆناغە بەدواوەوە، پیشەسازی گەورە، پەرە بەو ناکۆکییانە دا کە لەناو تەرزی بەرهەمهێنانی سەرمایەداری هەن و بۆ ناکۆکیگەلێکی زەق گۆڕانکاری بە سەریان هێنا، بەشێوەیەك کە کاولبوونی تەوای تەرزی ئەو بەرهەمهێنانە وەك بڵێی بەدەست هەستی پێ دەکرا. چیتر نەدەکرا هێزی بەرهەمهێنان بپارێزرێ وتەنها بە هێنانی تەرزی نوێی بۆ بەرهەمهێنان، گەشەی پێبدرێ، بە شێوەیەك کە وەلاّم بە قۆناغی نوێی گەشەکردنی بدا.

ئەو ناکۆکییانە تا ئەو ڕادەیە گەشەیان کرد کە ململانی لە نێوان هەردوو چینەکە، کە شێوەی بەرهەمهێنانی باو لەدایکیانی هێناو بە بەردەوام بە ناکۆکی دووبارەیان دەکاتەوە، تا دێ زیاترو زیاتر کەڵەکە دەبن و رەنگە هەموو وەلاّتە شارستانییەکان بگرێتەوە؛ رۆژ بە رۆژ توندتر دەبێ، بۆیە ئێستا، گەیشتن بە تێگەیشتنی ئەم پەیوەندییە مێژووییانەو بارودۆخی گۆڕانکاری کۆمەلاّیەتییەکان کە بە حوکمی ئەم پەیوەندیانە، بوو بە پێویستییەك، هەروا تێگەیشتن لە خەسڵەتە بنچینەیەکانی ئەم گۆڕانکارییە، ئەو خەسلەتانەن کە هەموو ئەوانە پشتی پێ دەبەستن.

ئەگەر ئێستا بەڕێز دوهرینگ، لە بری ئەوەی، ماددە ئابوورییەکە کەلە بەردەستدایە، لە کەللەسەری پایەبەرزیەوە، سیستێمێکی کۆمەلاّیەتی یۆتۆبی نوێ دەخوڵقێنێ، ئەوا بەس نییە پێ بگوترێ تۆ تەنها خەریکی((کیمیای کۆمەلاّیەتی))سانا نیت، نەخێر، لەوە زیاتر هەڵسوکەوت دەکا، وەك یەکێك بیبەوێ کیمیای کۆن زیندوو بکاتەوە، پاش ئەوەی یاساکانی کیمیای مۆدێرن دۆزرایەوەو سەلمێنرا، دەیەوێ قورسایی ئەتۆمی، هاوکێشەکانی لەتەکان، لێهاتوویی کیمیایی وردیلەکان، زانستی کریستاڵ و لێتوژینەوەی شەبەنگی(التحلیل الگیفی)بۆ یەك مەبەست بە کار بهێنێت،ئەوەش بۆ دۆزینەوەی بەردی فەیلەسوفەکان.

سەرچاوە: Karl Marx/Friedrich Engels, Ausgewaelte Werke,S281
انجلس، ضد دوهرنج، ثورة السید اوجین دوهرنج في العلوم، دار التقدم، موسکو

وەرگێر: سەلام عەبدوڵلا